

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. Війна та нові співбесідники для України	8
ГЛАВА 1. Громадянська війна та диктатура Франко	63
1.1. Крадіжка дітей як інструмент геноциду: <i>Погані люди ходять</i> Бенхаміна Прадо	81
1.2. Диктатура без прихильників: <i>Дівчина в золотих трусиках</i> Хуана Марсе	91
1.3. Монстри сучасності: <i>Франкенштейнова матуся</i> Альмудени Грандес	103
ГЛАВА 2. Економічна криза та корупція	118
2.1. Російська мафія в Іспанії: <i>Крематорій</i> Рафаеля Чірбеса	125
2.2. Відображення кризи в іспанській поезії.....	136
2.2.1. Райська музика нації: Альфонсо Армада	140
2.2.2. Ті, що залишився: Анхеліна Гатель	145
2.3. Антоніо Муньос Моліна: есеїстика кризи.....	148
ГЛАВА 3. Євросоюз та ціна почуття «справжньої європейськості»	159
3.1. Кумедний прогресизм: <i>Гіпстер у порожній Іспанії</i> Данієля Гаскона	173
3.2. Важливість родини та країни: <i>Ярмарок</i> Ани Іріс Сімон.....	197
ГЛАВА 4. Глобалізація та неолібералізм	215
4.1. Як зберегти любов? <i>Кінець щасливий</i> Ісаака Роса	228

4.2. Самотні неоліберали в серії про детектива Елену Бланко Кармен Моли.....	237
4.3. Чи можна читати Сервантеса? Есей <i>Іспанія</i> Сантьяго Альба Ріко	251
ГЛАВА 5. Мова і сепаратизм.....	261
5.1. Країна Басків. <i>Мартутене</i> Рамона Сайсарбіторії та створення національної літератури	266
5.2. Каталонія. <i>Двомовний коханець</i> Хуана Марсе та складнощі двомовної ідентичності	281
ГЛАВА 6. Україна.....	293
6.1. Іспанські поети на підтримку України.....	308
6.2. Еміграція та рідна мова: поезія Димаса Причислого	311
6.3. Маргарита Яковенко та українці не на своєму місці	321
ПІСЛЯМОВА. Українське майбутнє нашої планети.....	330

ПЕРЕДМОВА.

Війна та нові співбесідники для України

Коли розмовляють двоє людей, їхній діалог змінює кожну з них. Як ті, кого ми слухаємо, так і ті, до кого ми звертаємося, мають на нас вплив. Вибір співбесідника – це вибір того, ким ми самі хочемо бути.

Як і людина, країна має співбесідників, і вони є різні для кожної з країн. Нас не дивує, наприклад, що Мексика спрямовує значний відсоток свого культурного продукту на встановлення інтелектуального діалогу зі Сполученими Штатами та Іспанією, а не, скажімо, з Новою Зеландією чи Монголією. А от Аргентина часто звертається до Великої Британії та Франції, і саме тому в кількох найвідоміших творах аргентинської літератури дія відбувається не в Буенос-Айресі, а в Парижі.¹ Навіть найулюбленішого аргентинського композитора та співака танго Карлоса Гарделя насправді звали Шарль Ромуальд Гарде. Він народився у французькому місті Тулузі. З'ясувавши, до якої аудиторії за її межами спрямовується інтелектуальний витвір країни, ми можемо зрозуміти багато що не лише про її минуле, а й про майбутнє.

До кого ж звертається Україна? Із ким ми сперечаємося? Кого завжди намагаємося в чомусь переконати? Кому прагнемо довести, що маємо право на існування? Хто наш постійний, незмінний співбесідник іще з часів Переяславської Ради? І як впливає на наше розуміння самих себе той

¹ Наприклад, *Гра в класики* (1963) Хуліо Кортасара, чи *Розслідування* (1994) Хуана-Хосе Саєра.

факт, що цей наш співбесідник уже кілька століть намагається нас знищити?

Україна приречена фізично існувати поряд із Росією, але українці вільні обирати своїх співбесідників самі. Ми можемо скомпонувати наше інтелектуальне та духовне коло, як самі забажаємо, і вже у процесі його створення змінитися, як того зволіємо. Є велика кількість країн, з якими в нас значно більше спільного, ніж із Росією, і які можуть і хочуть нас зрозуміти та прийняти. Уже давно настав час вступити з ними в діалог. У чудовій книжці Віри Агеєвої *За лаштунками імперії* я вперше натрапила на от які слова славіста та мовознавця Юрія Шевельова, які він написав ще 1948 року.

Дотеперішнє становище, коли російська наука трактувала як свій увесь простір теперішнього ССРСР, а українська наука соромливо уникала виходити за межі своїх етнографічних територій, мусить бути змінене. Нема такої нації в світі, яка не променювала б поза свої кордони, і вага нації у історії людства оцінюється насамперед за силою цього променювання, – а не за силою самозамкнености. І коли ми так поставимо проблему, то зможемо переконатися, що вага України в східноєвропейському просторі не менша, а може, багато в чому і більша, ніж вага Росії. Дотеперішні концепції розвитку цього простору, творені в Росії, старанно ігнорували або бодай применшували роллю й значення України і її внеску, – і наша наука, об'єктивно беручи, не перешкоджала цьому.²

Великий український учений мав рацію, але й сьогодні українці не мають уявлення про те, яким сильним та цінним є українське променювання не лише до східноєвропейського, а й до усього західного культурного простору.

² Агеєва, Віра. *За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини*. Київ: Віхола, 2021.

В Іспанії, наприклад, є письменники українського походження, які наповнюють свої іспаномовні твори суто українським розумінням важливих проблем сучасності. Про них і багатьох інших письменників, які цікавляться Україною чи речами, які можуть бути корисними та важливими для українців, я й розповім у цій книжці.

Микола Зеров цілком справедливо зауважив, що Україна ніколи не потребувала брутальних і навмисних зусиль, щоб європеїзуватися, бо західна культура завжди знаходила шлях до українського культурного простору: «Вікно в Європу було прорубано раз, «в Питербурже-городке» на початку XVIII століття, коли на російські центри упало снопом європейське світло й так яскраво підкреслило околишню тьму; на Україні ж у нас вікон не прорубали, у нас паруски європейської культури промикалися всюди, тисячею непомітних шпар та щілин, сприймаючися помалу, непомітно, але всіма порами соціального організму».³ Проте цей процес ніколи не був однобічним і не залишається ним зараз. Паростки української культури квітнуть за межами країни, роблячи з неї не лише одержувача, а й донора ідей, пропозицій, творів і нових філософських та мистецьких напрямів.

Як каже історик Ярослав Грицак, після початку повномасштабного вторгнення російських загарбників до нашої країни 24 лютого 2022 року стало зрозумілим, що «для України немає надійнішого сценарію безпеки, як вийти із зони «руського міра» та ввійти в «зону миру», яка починається зразу за її західними і південними коридорами».⁴ Саме ці слова наштовхнули мене на ідею написати

³ Цитую за книжкою *За лаштунками імперії Віри* Агеєвої. (Київ: Віхола, 2021).

⁴ Грицак, Ярослав. *Подолати минуле: глобальна історія України*. Київ: Портал, 2022, с. 504.

цю книжку. У всіх країнах світу зараз багато розмовляють і думають про Україну, і дуже важливо, щоб ці розмови не відбувалися без активної участі українців чи під керуванням якогось російського «експерта по Україні», як, на жаль, часто буває. Щоб брати участь у дискусіях про майбутнє Європи та новий світовий лад, що складається в цю саму мить, ми маємо знати, як і про що думають наші сусіди-європейці, що вони вважають важливим та які проблеми найбільше впливають на їхнє життя.

Відомий український філософ Андрій Баумейстер нагадує нам, що не можемо дозволити собі не цікавитися тим, що вважають важливим у тих країнах, на чію допомогу розраховуємо в нашій визвольній боротьбі:

Ми за потенціалом, ресурсами, населенням – велика країна, але будуюмо – будували – культурну та ідеологічну політику маленької країни... В нас має бути більш самостійності в інтелектуальній сфері, більше відкритості до світу, як це не дивно. Ми кажемо, да, у нас західні партнери, нам допомагають, але відкритість до світових проблем у нас все ж таки до війни бажала кращого. Ми не цікавилися тим, що відбувається в Європі, в Сполучених Штатах, в Індії, в Китаї, в інших місцях.⁵

Весь час, що триває повномасштабне вторгнення Росії до України, запитуємо в себе, чому світові організації, політики, бізнес-лідери та прості громадяни інших країн не завжди реагують на те, що відбувається, так, як ми того очікуємо. Утім, якщо ні зрозуміти, ні змінити цього не можна, то хоча б почнімо цікавитися тим, що турбує людей в тих країнах. Є багато засобів дізнатися про речі, які важливі для

⁵ Баумейстер, Андрій. «Україна зараз дарує друге життя ідеям, які формували Європу». НАЗК НАСР 23 травня 2022. (13:07) <https://www.youtube.com/watch?v=rNtWklQK1CY>

мешканців інших країн. Один із них – занурення в ті тексти, що створюються та споживаються в кожній окремій країні. Як професійний літературознавець, я шукаю відповіді на ці запитання в художніх і публіцистичних творах відомих митців. Ті тренди в західній системі мислення, про які розповім у цій книжці, можна добре побачити на прикладі іспанської літератури, але вони займають переважну частину інтелектуального простору всіх розвинених країн.

Іспаномовний світ, який я вивчаю як учена в галузі іспаністики, про який викладаю в університеті й розповідаю на міжнародних наукових конгресах, не підтримує Україну так, як вона того заслуговує, і так, як нас підтримують, скажімо, у США чи Британії. Можна знайти величезну кількість прикладів, які свідкують про проросійські симпатії серед лідерів іспаномовного світу. Наприклад, у жовтні 2022 року президент Колумбії Густаво Петро висловив співчуття родині та прихильникам Алексіса Кастільо, який в юному віці емігрував до Іспанії, а звідти поїхав до України, щоб воювати на боці російських окупантів. Кастільо загинув, захищаючи інтереси загарбників, що вдерлися до суверенної держави, але це не зупинило президента Колумбії від бажання гучно підтримати дії свого співвітчизника. «Алексіс – колумбієць, який загинув на Донбасі. Ми не знаємо, чи його революційні ідеї були помилкою, чи ні, але завдяки їм він пішов на цю війну з розплющеними очима. Загинув юнак, який бажав бути революціонером. Бо революція – це мир», – сказав Густаво Петро.⁶ Незрозуміло, якої саме революції Кастільо та Петро очікували в результаті вторгнення Росії в Україну, але

⁶ “Murio Alexis Castillo, el colombiano que luchaba con milicias prorrusas en el Donbás.” *El Colombiano* 28 octubre 2022. <https://www.elcolombiano.com/internacional/murio-colombiano-en-la-region-del-donbas-BJ18996676>

приголомшує неймовірний цинізм, із яким колумбійський лідер виправдовує злочини свого співвітчизника.

У досить юному віці Кастільо емігрував з Колумбії до Іспанії, де почав брати участь в ультралівих організаціях із соціалістичним ухилом. У 2014-му поїхав на Донбас, щоб приєднатися до організованих Росією сепаратистських угруповань. Ідеологія, яка надихнула Алексіса Кастільо на те, щоб провести вісім останніх років свого життя, убиваючи українців на Донбасі, на жаль, надзвичайно популярна в іспаномовному світі. Мене як українку страшенно приголомшує те, як саме Алексіс пояснював свої вчинки. В інтерв'ю російському пропагандистському каналу РТ колумбієць казав, що, воюючи в Україні, він протистоїть... імперіалізму.⁷ Зрозуміло, що навіть цілком заіпнотизовані російською пропагандою люди не можуть відверто вважати Україну імперіалістичною державою, яка б'ється за те, щоб продовжувати утримувати свої колонії. З яким саме імперіалізмом Кастільо намагався боротися в Україні? Відповідь на це запитання допоможе зрозуміти, чому іспаномовний світ мало й поволі підтримує Україну, якщо взагалі підтримує.

На так званому «глобальному Півдні» вже давно склалася америкоцентрична ментальність, яка вважає Сполучені Штати найбільшою чи навіть єдиною загрозою світові. Цей феномен дуже легко спостерігати в Латинській Америці, де США постає об'єктом палаючої любові-ненависті. За час Холодної війни Сполучені Штати багато разів втручалися у справи суверенних латиноамериканських країн, через що ця суверенність стала фікцією. Щоб уникнути потрап-

⁷ "La historia de Alexis Castillo, el colombiano que murió en la guerra entre Rusia y Ucrania." *Infobae* 29 octubre 2022. <https://www.infobae.com/america/colombia/2022/10/29/la-historia-de-alexis-castillo-el-colombiano-que-murio-en-la-guerra-entre-rusia-y-ucrania/>

ляння цих країн до зони впливу Радянського Союзу, США підтримували антидемократичні перевороти (як, наприклад, повалення демократично обраного президента Гватемали Хакобо Арбенса 1954 року), допомагали жорстоким, кривавим диктатурам (таким, як аргентинська хунта з її «брудною війною» між 1976–1983 роками чи диктатура Піночета в Чилі 1973–1990 років), чи просто собі вторгалися в ці країни (наприклад, у Панаму 1989 року). Латинська Америка досі страшенно обурена цим усім на Сполучені Штати. А наслідок – рефлексорне бажання відкинути будь-яку ініціативу, якщо її підтримує уряд цієї країни, і схвалити будь-які дії тих, проти кого виступають США.

В Іспанії діяв паралельний процес, що не був таким глибоким, як в іспаномовних країнах Нового Світу, але все ж таки він був, і саме цьому Іспанія підтримує Україну не так завзято, як деякі інші розвинуті країни. У 1950-х роках Сполучені Штати різко змінили своє ставлення до диктатури Франсіско Франко в Іспанії та допомогли диктаторові залишитися при владі й налагодити економіку країни. Унаслідок цих подій в Іспанії є досить багато людей, які звинувачують США в тому, що диктатура проіснувала аж до 1975 року. Коли диктатор нарешті помер і країна почала рухатися до демократії, керівництво Іспанії ухвалило рішення про вступ до НАТО, яке не було популярним серед населення. У 1984 році, наприклад, понад 50 тисяч іспанців долучилися до маніфестації в містечку Торрехон проти членства країни в НАТО та розташування американських військових баз на території Іспанії.⁸ У квітні 1985 року лише 19% громадян країни підтримали членство Іспанії в НАТО, а 54% вислови-

⁸ García, Rocío. "50.000 personas participan en la marcha a Torrejón contra la OTAN." *El País* 19 febrero 1984. https://elpais.com/diario/1984/02/20/espana/446079605_850215.html

лися проти.⁹ Велика кількість іспанців сьогодні вважає, що вступ до НАТО символізує втрату історичної можливості налагодити справжню демократію в Іспанії, яка не залежала б від волі та рішень Сполучених Штатів.

Відтоді роздратування проти НАТО, яке в Іспанії більшість вважає суто американською примхою, від якої ніхто, крім США, нічого не виграє, лише зростало. У 1997 році керівництво НАТО вирішило передати контроль за військовим морським коридором альянсу, у якому перебувають іспанські Канарські острови, штаб-квартирі НАТО, розташованій у Лісабоні. Звісно, іспанці сприйняли це як величезну образу, бо Португалія кілька століть була суперницею Іспанії, і передати цій країні контроль над Канарами є цілком нестерпним для іспанців актом зневаги до їхніх почуттів. Нездатність керівництва НАТО брати до уваги складні відносини між країнами-членами альянсу, зокрема небажання подібних транснаціональних організацій визнавати поняття «країна» як важливе і наповнене сенсом, викликає скептичне ставлення до них із боку громадян. Для керівництва НАТО, що Іспанія, що Португалія – однаково, але для мешканців цих країн їхня батьківщина багато чим відрізняється від будь-якої іншої країни.

Через участь Іспанії в іракській війні багато громадян дійшли думки, що їх державний суверенітет – це димова завіса, за якою приховано повну залежність Іспанії від інтересів Сполучених Штатів. Як каже публіцист Віктор Ароганте, у іракській війні тогочасний президент іспанського уряду Хосе-Марія Аснар

обрав для себе роль політичного вісника та медіа-підтримки постанови, зробленої політично-військовим центром прийнят-

⁹ Carter, April. *Peace Movements: International Protest and World Politics Since 1945*. London & New York: Routledge: 2014, Ст. 144.

тя рішень, який керується тільки своєю волею. Вплив цього рішення на наше становище в ЄС і наш статус на євро-середземноморському та латиноамериканському просторах, які мають велику важливість для нас, був руйнівним. Політика уряду Аснара змусила нас втратити престиж і статус, здобути стабільною та постійною роботою протягом багатьох років.¹⁰

Арроганте написав цю статтю 2019-го, а через три роки цей самий журналіст виголошував промови проти надання Україні зброї європейськими країнами і висловлював сподівання, що неможливість захищати себе підштовхне Україну до «діалогу» з Росією.¹¹ Позиція Арроганте, яку поділяють лідери ультралівой політичної партії «Ми можемо», до якої він належить, може видатися цілком не зрозумілою, якщо не знати, що вже кілька років тому цей відомий публіцист обурювався діями «політично-військового центру прийняття рішень» у Вашингтоні. Російська пропаганда легко знаходить засіб впливати на людей, які вже й так підозріло ставляться до всього, що пов'язано зі США. А людей таких в іспаномовному світі забагато.

Участь країни в іракській війні, якої населення не підтримувало і мети якої не розуміло, привернула до Іспанії увагу ісламських терористів. Теракти на залізничному вокзалі Аточа в Мадриді 2004 року і спроба уряду країни звинуватити в них баскських сепаратистів спричинили масові маніфестації, падіння уряду Аснару та відведення іспанських військ з Іраку. Іракська війна, яку не лише іс-

¹⁰ Arrogante, Víctor. "Guerra de Irak, participación de España y armas de destrucción masiva." *El Plural* 17 marzo 2019. https://www.elplural.com/opinion/guerra-de-irak-participacion-de-espana-y-armas-de-destruccion-masiva_212750102

¹¹ Arrogante, Víctor. "Escudo social y verde, para proteger a la gente y defender la paz." *El Plural* 20 marzo 2022. https://www.elplural.com/opinion/escudo-social-verde-protoger-gente-defender-paz_286313102

панці, а й самі американці сприймають як ганебну, непотрібну та цілком помилкову, зробила неможливою пряму участь збройних сил США у війні України проти російських загарбників. Вона також гарантувала, що іспанці негативно реагуватимуть на будь-які міжнародні події, в яких беруть участь Сполучені Штати. Вельми прикро, що українці мають розплачуватися за помилки США в Іраку та Афганістані та необачливі дії керівництва НАТО протягом останніх десятиліть, але це так.

Зважаючи на ці події, в іспаномовному світі виникла рефлекторна негативна реакція на все, що пропонують чи підтримують США. Особливо це стосується того, що пов'язане з військовою темою. Я багато спілкуюся з іспаномовними колегами стосовно цих питань і постійно чую від них: «Якщо США – за, то ми – проти. США зробили все, щоб зруйнувати нашу суверенність, а зараз ми маємо вірити, що їх справді цікавить захист української державності?». Звичайно, це інфантильний підхід, який передає контроль за думкою людини саме тим, кого вона нібито не поважає. Якщо ти не здаєш навіть вирішити, що думаєш з приводу найстрашнішої війни в Європі за останні 80 років, доки не з'ясуєш, що про це міркують американці, то це позиція, яка великої поваги не викликає. Утім, іспаномовний америкоцентризм формувався так довго, що люди навіть не помічають, наскільки вони залежать від США завдяки тому, що присвячують стільки зусиль, щоб відрізнятись від цієї країни.

Що ж тепер робити? Змиритися з тим, що іспаномовні країни не будуть палко підтримувати Україну? У них мешкає величезна частина людства, яка має важливий потенціал у різних сферах діяльності. Чи ми маємо прийняти як незмінний факт, що іспаномовний світ буде з більшою за-

цікавленістю ставитися до пропаганди «руського міра» та іншої російської брехні, ніж до української правди?

У жодному разі. В іспаномовних країнах є багато впливових письменників, журналістів та інтелектуалів, які розуміють страшенну загрозу Росії та захоплюються Україною. У цих країнах уже понад двісті років побутує традиція активної участі письменників у політичному житті. Значно більше, ніж, скажімо, в англомовних країнах, іспанські та латиноамериканські письменники коментують нагальні проблеми сучасності та вносять пропозиції їх розв'язання. Ми можемо допомогти цим проукраїнським інтелектуалам переконати їхніх співвітчизників відступити від маніпулятивних слоганів про «Вашингтонський центр прийняття рішень», але для цього маємо розуміти, чому велика кількість мешканців іспаномовних країн неприємно ставиться до підтримки України. Нам важливо знати, що саме турбує людей з цих регіонів, на що вони реагують і що залишає їх байдужими. Тільки тоді зможемо впевнено і серйозно розмовляти з ними про наше спільне майбутнє.

Одним із найважливіших аргументів, які можемо запропонувати, є той, що підтримка України – це захист самого поняття патріотизму і таких важливих надбань людської цивілізації, як національна держава, суверенітет, громадянська самосвідомість, національна мова й культура, солідарність і справжня демократія. Повільне розмивання цих понять і перспектива їх повного знищення вельми турбує провідних мислителів людства і становить центральну тематику сьогоденної іспаномовної (і взагалі західної) літератури, як художньої, так і публіцистичної. Єдине, чого бракує митцям та інтелектуалам, які переймаються цими питаннями, це почати дивитися в напрямі України і шукати розв'язання цим проблем саме там. Про те, які питання перебувають